

TÜRKÇE MENSUR BİR METİN: KİTÂB-I LEKE-NÂME A TURKISH PROSE TEXT: KİTÂB-I LEKE-NÂME

Uğur UZUNKAYA*

Öz

Anadolu ve çevresinde kaleme alınmış Türkçe eserler edebî ve edebiyat dışı birçok alanı ihtiva eden konularda yazılmıştır. Bunlardan biri olan *leke-nâme* metinleri literatürde müstakil bir nesir türü olarak değerlendirilemeye de çoğunlukla fevaid kayıtlarında yer alır ve muhtelif kumaşlardan elde edilen elbise vb. malzemelere bulaşan doğal veya kimyevi maddelerin nasıl çıkarılacağını konu edinir. Tespit edilebildiği kadarıyla, doğrudan konusu elbiseye bulaşan lekeler ve bunların çıkarılması olan üç Türkçe metin bu çalışma kapsamında belirlenebilmiştir. Bu eserlerden biri de bugün Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu'nda 3762 arşiv numarasıyla kayıtlı Yahyâ Gaffârî'nin *Yâkûtetü'l-Mehâzin fi-Cevâhiri'l-Ma'âdin* adlı eserinin sonunda 141a-143b varakları arasında yer alan *Kitâb-ı Leke-nâme* adlı eserdir. Nesih yazı türüyle kaleme alınmış olan metinde sayfada 13 satır bulunmaktadır. Bu hacimce küçük yazma bu yazının temelini oluşturmaktadır. Bu yazıda mevzubahis metnin imlâsına ilişkin notlara kısaca yer verilecek, eserin söz varlığına değinilecek, metnin çeviri yazı alfabetiyle neşri gerçekleştirilerek analitik dizini ve sözlüğü hazırlanacaktır. Bununla birlikte sözlük kısmında Türkçe sözcüklerin Eski Türkçe biçimlerine konuya ilişkin etimolojik sözlükler aracılığıyla atf yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Türkçesi, Edebiyat Dışı Metinler, *Leke-nâmeler*, *Kitâb-ı Leke-Nâme*.

Abstract

The Turkish works produced in and around Anatolia have been written on diverse subjects which contain many fields not only literary, but also non-literary. One of them is *leke-nâme* texts, although they cannot be considered as a separate prose type in the literature, they mostly occupy in the fawaid records of the manuscripts and deal with how to remove natural or chemical substances from materials such as clothes manufactured from various fabrics. As far as it can be determined, three Turkish texts on the subject relating to removing the stains on the clothes are brought to light in this study. One of these works is *Kitâb-ı Leke-nâme* ("Book on Stain") preserved in the Süleymaniye Manuscript Library in Istanbul with a catalogue number of Nuruosmaniye 3762, it appears among folios 141a-143b at the end of the text named *Yâkûtetü'l-Mehâzin fi-Cevâhiri'l-Ma'âdin* by Yahyâ Gaffârî. The text is composed of 3 folios, on each page of which 13 lines are written in *naskh* style of the Arabic script. The small manuscript is the basis of the paper. In this paper, some orthographical notes to the text in question will be presented briefly and the vocabulary of this text will be mentioned, and it will be prepared an analytical index and dictionary of the manuscript by editing in Latin alphabet transcription. In the dictionary part, Old Turkic forms of Turkish words will be cited through related etymological dictionaries.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Non-literary Texts, *Leke-nâmes*, *Kitâb-ı Leke-nâme*.

0. Giriş

Anadolu ve çevresinde kaleme alınmış eserler hem edebî hem de edebiyat dışı muhtevaya sahiptirler. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde konusunu edebiyat dışından alan yazma eserler aynı dönemde yazılmış edebî eserlerle sayıca mukayese edilebilecek düzeydedir. Ziraat, tıp, eczacılık, astronomi, eski kimya, fizik gibi konusunu edebiyat dışından alan metinler dönemin imlâ ve dil özelliklerini göstermekle birlikte aynı zamanda mevzubahis dönemin bilim anlayışını, folklorünü, muhtelif alanlara yönelik terimlerini ve Türkçe terim türetme faaliyetlerinin gelişimini de sunması bakımından edebî eserlerden farklılaşır. Bu türden eserlerden biri de bu çalışmanın konusunu da oluşturan *leke-nâmeler*dir. *Leke-nâmeler* elbiseye yahut muhtelif kumaşlara bulaşmış çeşitli kir, leke veyahut bu türden doğal veya kimyevi maddelerin giderilmesi ve temizlenmesine ilişkin yöntemleri ihtiva eden eserlere verilen addır. Esasen elbiseye veya kumaşa bulaşan lekelerin giderilmesini ilgilendiren bilgiler, edebî olsun olmasın birçok yazma eserin ciltlenmesi esnasında başta ve/veya sonda boş bırakılan sayfalara yazılan faydalı bilgileri içeren fevaid kayıtlarında görülmektedir. Müstensih yahut yazmaların sahipleri tarafından başka eserlerden veya doğrudan bahsi geçenlerin kendi tecrübelerinden elde edilen ve lekelerin çıkarılmasını konu alan pratik faydaya ilişkin bu bilgiler ilgili eserin okuyucusuna seslenebilmek amacıyla fevaid kayıtlarında yer alır.¹

* Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uguruzunkaya@gmail.com, , ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4534-9305>

¹ Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu 6070 arşiv numarasıyla kayıtlı 76a-92a varakları arasında mevcut olan *Felâhat-nâme* isimli esasen bir *Revnak-ı Büstân* nüshası olan eserin son varaklarında mevcut olan bilgiler bu türden bir fevaid kaydına örnek teşkil etmektedir: "libâsın nâr lekesi olsa ekşi enârûn çekirdeğini dere şuyı ile ekşi olunca kaynada ba' dehu süzeler şuyı çömleğe koyalar üzerine şarp sirke dökeler muhkem kaynadalar iki sâ' at mîkdârı mülâyim âteş ile kaynarken qarışduralar andan şonra âteşden endürelir leke olan yeri anuñla yuyalar leke gide" (v. 91a-91b).

Türkçe kaleme alınmış *leke-nâme* metinleri sayıca az ve hacmen küçük metinler olması sebebiyle literatürde bir tür olarak değerlendirilemeyecek olsa da müellifleri/müstensihleri tarafından böyle başlıklandırılmış ve addedilmiştir. Nesirle kaleme alınmış eserler içerisinde bunlar gündelik yaşama ilişkin faydalı bilgileri içermesi bakımından kıymetli metinlerdendir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Anadolu Türkçesiyle tercüme/telif ve telif olarak kaleme alınmış müstakil *leke-nâme* metinleri şunlardır:

1. Firdevsî-i Rûmî'nin *Terceme-i Câme-şüy-nâmesi*: Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 2730 arşiv numarasıyla kayıtlı olan bu eser 18 varaktan oluşmaktadır. Nesih yazı türüyle kaleme alınan eserde sayfada 19 satır mevcuttur. İranlı âlim Naşirü'd-dîn-i Tûşî'ye ait olan eser Firdevsî-i Rûmî tarafından Farsçadan Türkçeye mevcut dokuz bölüme bir bölüm daha eklenerek tercüme edilmiştir. Eserin ilmi neşri, dil incelemesi, analitik dizin ve sözlüğü ile tıpkıbasımı 2009 yılında S. Özyaşamış Şakar tarafından hazırlanmıştır. Eser çamaşırcılık sanatının ne zaman ortaya çıktığı, beyaz kumaşların, tülbentlerin yıkanması ve lekelerinin giderilmesi, karışık renkli kumaşların ve elbiselerin yıkanması ile lekelerinin giderilmesi, ince ipek ve bu türden bezlerin lekelerinin çıkarılması, acı deniz suyuna bulaşmış Hint kumaşının temizlenmesi, Frenk kadifelerine bulaşmış lekelerin giderilmesi, su damlası ve yağmur dolayısıyla üzerinde leke oluşmuş kumaşların arındırılması, muhtelif yağ lekelerinin yıkanması, mürekkep, katran ve zift vb. lekelerin çıkarılması gibi konuları ihtiva eder (krş. Özyaşamış Şakar, 2009, 6-7).

2. İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi'nde kayıtlı *Leke-nâme*: Bu *leke-nâme* İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi yazmalar kısmında 34/3 arşiv numarasıyla kayıtlı bir mecmua içinde yer alan bir eserdir. Yazarı belirsiz eser mevcut yazmanın 21b-22a varakları arasında yer alır ve metin toplam 42 satırdan oluşur. Metnin neşri, notlu tercümesi ve dil incelemesi F. Korkmaz tarafından 2014 yılında hazırlanmıştır. Eski Anadolu Türkçesi yazım özelliklerini ihtiva eden eserin 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesi ile kaleme alındığı tespit edilmiştir (Korkmaz, 2014, 124). Eser ipekli kumaşın lekesinin, mürekkep lekesinin, katran lekesinin, zift (kömür katranı) lekesinin, petrol (ham veya arıtılmış petrol) lekesinin, mum lekesinin, safran lekesinin, gaz yağı lekesinin, balık yağı lekesinin, sade yağ lekesinin, kağıda bulaşmış susam yağı ve ibrişim giysiye bulaşmış lekenin, deriye bulaşmış yağ lekesinin, nar kabuğu lekesinin, üzüm suyu lekesinin, şarap lekesinin, şeftali suyu, incir suyu, yeşil ceviz suyu, taze dut suyu, erik suyu lekelerinin giderilmesi konularını ele alır. Ayrıca metin yine çeşitli bitkilerin leke çıkarmadaki faydaları ile şehvet artırıcı macunlardan bahseder.

3. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, 3762'de kayıtlı *Kitâb-ı Leke-nâme*: Bu çalışmanın konusunu da oluşturan bu *leke-nâme* metni Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu'nda 3762 arşiv numarasıyla kayıtlı Yahyâ Gaffârî'nin *Yâkütetü'l-Mehâzin fi-Cevâhiri'l-Ma'âdin* adlı eserinin sonunda 141a-143b varakları arasında yer alır. Nesih yazı türüyle kaleme alınmış olan metinde sayfada 13 satır bulunmaktadır. Eser ilk kez "Leke-nâme ve Panzehir Risalesi" adıyla M. Ak tarafından tanıtılmış, eserin günümüz Türkçesine yakın okuyuşu temelinde Latin harfli neşri yapılarak tercümesine yer verilmiştir. Eser sırasıyla elbiseye bulaşan katran lekesinin, petrol lekesinin, susam yağı lekesinin, yağ lekesinin, beyaz elbiseye bulaşan herhangi bir nesnenin lekesinin, nar suyu lekesinin, kan lekesinin, mürekkep lekesinin temizlenmesi ve giderilmesi hakkındadır. Ayrıca eserde Frengi elbiseye, kadifeye, Venedik çuhasına bal mumu ve yağ bulaşması durumunda, atlasa, yüne ve ipekli bir kumaş türü olan kemhâya yağ dökülmesi durumunda, kırmızı çuhaya yağ değmesi durumunda ve kadife, atlas ve çuha gibi kumaş türlerinin altın ve gümüş karartması durumunda nasıl temizleneceği konularına değinilir.

Bu yazıda mevzubahis metnin imlâsına ilişkin notlara kısaca yer verilerek, eserin söz varlığına değinilecek, metnin çeviri yazı alfabetiyle Anadolu Türkçesi dil özellikleri de göz önünde bulundurularak neşri gerçekleştirilerek kapsamlı analitik dizini ve sözlüğü hazırlanacaktır. Bununla birlikte sözlük kısmında Türkçe sözcüklerin Eski Türkçe biçimlerine konuya ilişkin etimolojik sözlükler aracılığıyla atıf yapılacaktır. Eserin kusursuz bir tercümesi M. Ak tarafından yapıldığından ayrıca bu çalışmada tercüme yer verilmeyecektir.

1. Eserin İmlâsı Üzerine Notlar

Eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşıyan metnin imlâsı ve dili dönemin yaygın özelliklerinden büyük farklılık göstermez. Bu maksatla bu bölümde eserde öne çıkan birkaç hususa değinilmekle yetinilecektir. Arap-Fars imlâ geleneğinin tesiriyle damak genizsili /ŋ/ sesinin yazımında yalnızca ك kullanılmıştır: يوك *yüñ* 141b10; دلسك *dileseñ* 141b13; لكتك *lekeniñ* 142b6; صكره *şonra* 142b7; اتمكك *etmegüñ* 142a13. Tarihi Türk dillerinde etimolojik bir mesele olarak kabul edilen kapalı /è/ sesi metinde kimi zaman ي ile gösterilmiş kimi zaman herhangi bir şekilde gösterilmemiştir: ايدر *èder* 141a2; اتمكى *ètmeği* 141a2; گجه *geçe* 141a12; ارتسى *èrtesi* 141a12; يته *yète* 141b7; يرينه *yèrine* 142b13; بزيله *bèzile* 143b2. Art ünlülü sözcüklerde söz başında /t/ ve /d/ ünsüzlerinin imlâsı her zaman düzenli değildir: طونى *tonı* 141a9; دونه *dona* 141a10; طونه *tona*

141b2; طوقنسه *toqunsa* 143a10; دوقتسه *doqunsa* 143b4. Türkçe sözcüklerde rastlanan چ yerine ج yazımı metinde bir örnekte tanıklanmıştır: بولماچ *bulamaç* 142b5. Metinde zarf-fiil eki {-(U)p}'un imlâsında dönemin yazı geleneğinin dışına çıkılmamıştır, ب sesi kullanılmıştır: ايدوب *édüp* 142b9; ايدب *édüp* 142b6; دوگوب *dögüp* 142b12; قويوب *qoyup* 143a2; طوتب *tutup* 143a5. Metin dil uyumu bakımından sağlam bir görüntü sunar. Anadolu Türkçesinin en belirgin özelliğini oluşturan sözcük ve ek düzeyindeki yuvarlaklaşmaların bir kısmı şunlardır: *etmegün* 142a13; *dögüp* 142b12; *yaturalar* 143a7; *şarusıyla* 143a11; *eyü* 143a12; *altundan* 143b1. Bu çalışmada ele alınan metin isim ve fiil çekiminde dönem özelliklerinin dışına çıkmaz.

2. Eserin Söz Varlığı Üzerine

Bu çalışmanın konusunu oluşturan eser söz varlığı bakımından incelendiğinde eserin kelime kadrosunun meyve suları gibi muhtelif içeceklerden, süt, yoğurt, peynir gibi hayvansal mamüllerden, bakla, zeytin, sirke gibi bitkisel ürünlerden ve katran, petrol, kükürt gibi kimyasal ürünlerden oluştuğu görülmektedir. Eserde bahsi geçen elbiselere bulaşan muhtelif doğal ve kimyevi maddeler şöyle sıralanır: *katrân, neft, şırlağün, bezir yağı, enâr şuyı, kan, mürekkeb, bal mümi ve şarâb*. Elbiseye bulaşan lekelerin giderilmesinde kullanılan sıvı yahut katı doğal ve kimyevi maddeler ise şöyledir: *keçi südi, zeyt yağı, şâbün, hamir, bâkılâ, ekşi ıslanmış keş, deve boğı, zamk-ı 'arabî, uşnân, şâbün, tuz, türunc ekşisi, koyun ödi, ekşimış süd, arpa kepeği, kil-i nişâbüri, sirke, ak neft, tabâşür, şıgır ödi, sükker, kalye, kükürt, ekşi yoğurd, limôn şuyı ve yumurta*. Kumaş türleri ise metinde şöyle geçer: *yün, frengi kaftân, kadife, iskerled çuqa, atlas, şof, kemhâ kaftân, ak kaftân, kırmızı çuqa ve ak kettân bez*. Eski Türkçeden bugünkü Anadolu ağızlarına kadar gelebilmiş olan *yu-* 'yıkamak' ve *dürt-* 'sürmek' gibi fiiller başta olmak üzere birçok isim ve fiil soylu sözcük mevcut birtakım fonetik değişikliklerle metinde yer almıştır.

3. Metin

[141a]

(1) kitâb-ı leke-nâme (2) esbâba leke bulaşsa anı pāk etmegi beyân eder (3) eger esbâba katrân bulaşa keçi südiyle yuyalar pāk (4) ola eger bir nesneye nefte bulaşa zeyt (5) yağıyla ovala ve şâbünla yuya pāk ola ve hamirile (6) dağı ovsâ pāk ola eger tonuna şırlağün (7) bezir ve gayrı yağ bulaşsa bâkılâyı muhkem şuyıla (8) kaynada ol şuyıla yuyalar pāk ola eger (9) yağ bulaşmış tonu ekşi ıslanmış keşle yuyalar (10) pāk ola eger ak dona nesne bulaşa çıkmasa (11) gerekdür ki deve boğıyla ısladalar (12) bir gece yata ve ertesi şâbünla yuyalar pāk (13) ola eger enâr şuyı bulaşsa zamk-ı

[141b]

(1) 'arabî ve uşnân ve şâbün birle yuyalar gide (2) eger bir tona kan bulaşa tuz birle yuyalar (3) gide pāk ola eger cemî' karalıkları (4) türunc ekşisi birle yuyalar pāk eger mürekkeb (5) bulaşa türunc ekşisi birle tuzıla yunsa (6) pāk ola ve yâhüd koyun ödine ıslada bir zamân (7) yete andan pāk şuyıla yuya pāk ola (8) eger pāk esbâba her nê nev' üzre yağ olursa (9) olursa bulaşa ekşimış süd birle yuyalar (10) pāk ola eger yün aşluna yağ bulaşsa (11) arpa kepeği birle ıslada andan üzerine (12) şu dōke dağı üzerine çigneye pāk (13) ola eger yağ lekesin çıkarmak dilesen

[142a]

(1) gerekdür ki tuzı gubâr dögesin (2) ve ol leke üzerine tuzdan bir pâre şaçasın (3) ve üzerine kâğıd koyup bir ağır nesne ile (4) basdurasın yete ve ol lekeyi tuz (5) kendüye çeke pāk ola ve yâhüd (6) kil-i nişâbüri sirke ile ezüp (7) leke üzerine dürtesin bir zamân tura (8) kuruya tâ şuna degin ki kil-i nişâbüri (9) lekeyi kendüye çeke ve andan şâbünla (10) yuyalar pāk ola ve petrol dağı kirden olan (11) lekeye gayet nâfi'dür neftden murâd ak (12) neftdür her kâş kim kürese olsa ışıcağ (13) etmegün içini çıkarup dağı kir üzerine

[142b]

(1) ovalaya gayetle mücerredür eger frengi kaftâna (2) kadifeye veyâ iskerled çukaya bal mümi ve yâhüd (3) yağ bulaşsa ak nefti penbe ile süreler gide (4) atlas ve şof ve kemhâ² kaftâna yağ (5) dökülse tabâşür ezüp üzerine bulamaç (6) gibi édüp ol lekenün üzerine sürüp (7) dağı güne koyup tamâm kuruduktan (8) sonra gerü eyleye ovup ve şıgır (9) ödiyle şerbet édüp sükker ile (10) üzerine sileler gidere ve yeşil renge ekşi (11) dökülse âsmâni olur fındık miqdârı kalyeyi (12) dögüp ezeler un gibi édüp bir kaşuk (13) ılıcağ şuyıla ezüp süreler rengi yerine gele

[143a]

(1) eger ak kaftâna tüt lekese degse bir (2) çanak üzerine kor koyup üzerine kükürt (3) koyalar bu kaftânda olan lekeleri şâbünla (4) yuyup ol kükürt tütünü üzerine (5) tutup gidere eger ak kaftân (6) üzerine şarâb dökülse ekşi yoğurd yâhüd (7) limôn şuyına yaturalar gide (8) temmet bi-'avnilâhi te'âlâ (9) ve hüsnî

² Yz. kemhâ

tevfikihi (10) -temme- kırmızı çukaya yağ tokunsa üç dâne yumurtayı alup ağı (11) ve şarusıyla ola muhkem ovalar bir miqdâr şâbünlu (12) şuyıla uyular ve dahı gölgede kurudalar eyü ola

[143b]

(1) nev'-i diger kadife veyâ atlâs veyâ çuka altundan (2) veyâ gümüşden qararsa muhkem aq kettân bézile silesin (3) pâk olur lekeyi gidere nev'-i diger kadifeye ve yâhüd (4) kumâş cinsine bal mümü dokunsa güneşe (5) qarşu bir miqdâr neft yağın sürüp ovalar fi'l-hâl (6) gidere mücerredür def'âtla tecribe olunmuşdur

4. Sözlük

Bu bölümde metinde geçen bütün sözcüklerin analitik dizininin yapılması ve metin içinde geçtiği anlamlarının kökenleriyle verilmesi amaçlanmıştır. Buna ilaveten Türkçe sözcüklerin de Eski Türkçedeki biçimlerine değinilmiş ve gerekli etimolojik sözlüklere atıfta bulunulmuştur.

ağır 'ağır' | ağır ED 88b

a. 142a3

ağ 'beyaz' | ağ ED 75a

a. 141a10, 142a11, 143a1, 143a5, 143b2

a.+ı 'yumurtanın beyazı' 143a10

ağ neft < Tr.+Far. 'ak neft yağı'

a.+i 142b3

al- 'almak' | al- ED 124b

a.-up 143a10

altun 'altın' | altun ED 131a

a.+dan 143b1

andan 'ondan' | andan ED 177b

a. 141b11, 141b7, 142a9

anı 'onu' | anı UW 163

a. 141a2

arpa 'arpa' | arpa ED 198b

a. 141b11

aşl < Ar. aşl 'asıl, kök'

a.+ma 141b10

âsmâni < Far. âsmâni 'gök renginde'

a. 142b11

atlâs < Ar. atles 'yüzü parlak, sık dokunmuş bir tür kumaş'

a. 142b4, 143b1

bâkilâ < Ar. bâkilâ 'bakla'

b.+yı 141a7

bal mümü < Tr.+Far. 'bal mumu'

b. 142b2, 143b4

basdur- 'bastırmak' | bastur- ED 372b

b.-asın 142a4

beyân < Ar. beyân 'beyan, ifade'

b. 141a2

béz 'bez' | béz/bez ED 388a

b.+ile 143b2

bezir < Ar. bezr 'susam yağı'

b. 141a7

bi-'avnillâhi < Ar. bi-'avnillâhi 'Allah'ın yardımıyla'

b. 143a8

bir 'bir' | bir ED 353b

b. 141a12, 141a4, 141b2, 141b6, 142a2, 142a3, 142a7, 142b12, 143a1, 143a11, 143b5

birle 'ile' | birle ED 364b → ile

b. 141b1, 141b11, 141b2, 141b4, 141b5, 141b9

boğ 'dışkı' | boğ ED 311a

b.+ıyla 141a11

bu 'bu' | bu ED 291b

b. 143a3

bulamaç 'sulu ve cıvık hamur' | bulama + aş

b. 142b5

bulaş- 'bulaşmak, kirlenmek, lekelenmek' | *bulğaş- Doerfer 1965 (II), nr. 767

b.-a 141a10, 141a3, 141a4, 141b2, 141b5, 141b9

b.-muş 141a9

b.-sa 141a13, 141a2, 141a7, 141b10, 142b3

cemî' < Ar. cemî' 'bütün, hep, cümle'

c. 141b3

cins < Ar. cins 'cins, tür'

c.+ine 143b4

çanak 'çanak' | çanak ED 425b

ç. 143a2

çek- 'çekmek' | çek- ED 413b

ç.-e 142a5, 142a9

çık- 'çıkma' | çık- ED 405b

ç.-masa 141a10

çıkar- 'çıkarmak' | çıkar- ED 410b

ç.-mağ 141b13

ç.-up 142a13

çiğne- 'çiğnemek' | çikne- ED 416a

ç.-ye 141b12

çuğa < Far. çūhā 'çuha, yünden ince ve tüysüz, sık dokunmuş kumaş'

ç. 143b1

ç.+ya 142b2, 143a10

- dâne < Far. *dāne* 'tane'
d. 143a10
- dağı 'dahi, da, de' | *tağı* ED 466a
d. 141a6, 141b12, 142a10, 142a13, 142b7,
143a12
- def'āt < Ar. *def'āt* 'çok kez'
d.+ıla 143b6
- deg- 'değmek' | *teg-* ED 476a
d.-se 143a1
- degin '+e kadar' | *tegi* ED 477b
d. 142a8
- deve 'deve' | *teve* ED 436a
d. 141a11
- dile- 'dilemek' | *tile-* ED 492a
d.-senj 141b13
- doğun- 'dokunmak, değmek' | *toğın-* ED 471a
d.-sa 143b4
- don 'elbise' | *ton* ED 512b
d.+a 141a10
- dög- 'ezmek' | *tög-* ED 477a
d.-esin 142a1
d.-üp 142b12
- dök- 'dökmek' | *tök-* ED 477a
d.-e 141b12
- dökül- 'dökülmek' | *tökül-* ED 481a
d.-se 142b11, 142b5, 143a6
- dürt- 'sürmek' | *türt-* ED 535a → sür-
d.-esin 142a7
- eger < Far. *eger* 'eğer'
e. 141a10, 141a13, 141a3, 141a4, 141a6,
141a8, 141b10, 141b13, 141b2, 141b3, 141b4, 141b8,
142b1, 143a1, 143a5
- ekşi 'ekşi' | *ekşig* ED 118b
e. 141a9, 142b10, 143a6
e.+si 141b4, 141b5
- ekşi- 'ekşimek' | *ekşi-* ED 119a
e.-miş 141b9
- enār < Far. *enār* 'nar'
e. 141a13
- erte 'yarın' | *erte* ED 202b
e.+si 141a12
- esbāb < Ar. *eşvāb* 'elbiseler'
e.+a 141a2, 141a3, 141b8
- ët- 'etmek, yapmak' | *ët-* ED 36b
e.-er 141a2
e.-megi 141a2
e.-üp 142b12, 142b6, 142b9
- etmek 'ekmek' | *etmek* ED 60a
e.+ünj 142a13
- eyle- 'eylemek' | *eyle-* ED 273a
e.-ye 142b8
- eyü 'iyi' | *edgü* ED 51b
e. 143a12
- ez- 'ezmek' | *ez-* ED 279b
e.-eler 142b12
e.-üp 142a6, 142b13, 142b5
- fındık < Far. *fınduk* 'fındık'
f. 142b11
- fi'l-hāl < Ar. *fi'l-hāl* 'o anda'
f. 143b5
- frengī < Fr. *freng* 'Frenklere ait, Avrupai'
f. 142b1
- ğāyet < Ar. *ğāyet* 'çok, pek çok'
ğ. 142a11
ğ.+le 142b1
- ğayrı < Ar. *ğayr* 'başka'
ğ. 141a7
- gece 'gece' | *kêçe* ED 694b
g. 141a12
- gerü 'geri' | *kêrü* ED 736b
g. 142b8
- gel- 'gelmek' | *kel-* ED 715b
g.-e 142b13
- gerek 'gerek, lazım' | *kergek* ED 742a
g.+dür 141a11, 142a1
- gibi 'gibi' | *kibi* ED 687b
g. 142b12, 142b6
- gider- 'gidermek' | *ket-* ED 700b + -er-
g.-e 142b10, 143a5, 143b3, 143b6
- git- 'gitmek' | *ket-* ED 700b
g.-e 141b1, 141b3, 142b3, 143a7
- gölge 'gölge' | *kölige* ED 718a
g.+de 143a12
- ğubār < Ar. *ğubār* 'toz, ince toprak'
ğ. 142a1
- gümiş 'gümüş' | *kümüş* ED 723 b
g.+den 143b2
- gün 'güneş' | *kün* ED 725a → güneş
g.+e 142b7
- güneş 'güneş' | *küneş* ED 734a → gün
g.+e 143b4
- hamir < Ar. *hamir* 'hamur'
h.+tile 141a5
- her < Far. *her* 'her'
h. 141b8, 142a12
- hüsni tevfiķihi < Ar. '(Allah'ın) uygun denk
getirmesiyle'
h. 143a9

- ılıcağ 'ılık' | *ılığ* ED 136a + *çağ*
1. 142b13
- ışıcağ 'sıcak' | *ısığ* ED 245a + *çağ*
1. 142a12
- ışlan- 'ışlanmak' | *ışla-n-*
1.-muş 141a9
- ışlat- 'ışlatmak' | *ışla-t-*
1.-a 141b11, 141b6
1.-alar 141a11
- iç 'iç' | *iç* ED 17a
i.+ini 142a13
- ile 'ile' | *ile* ED 126b → birle
i. 142a3, 142a6, 142b3, 142b9
- iskerled < Far. *iskerled* 'eski mor Venedik çuhası'
i. 142b2
- kadife < Ar. *kaṭīfe* 'kadife'
k. 143b1
k.+ye 142b2, 143b3
- kâğıd < Far. *kāğīd* 'kağıt'
k. 142a3
- kaftân < Far. *ḥaftân* 'kaftan, üst giysisi'
k. 143a5
k.+a 142b1, 142b4, 143a1
k.+da 143a3
- kalye < Far. *kālye* 'potasyum tuzu'
k.+yi 142b11
- kan 'kan' | *kan* ED 629b
k. 141b2
- karalık 'karalık, siyahlık' | *kara* ED 643b + *lık*
k.+ları 141b3
- karar- 'kararmak' | *karar-* ED 663a
k.-sa 143b2
- karşu 'karşı' | *karşı* ED 663b
k. 143b5
- kâş < Ar. *kāš* 'nesne'
k. 142a12
- kaşuk 'kaşık' | *kaşığ* ED 671b
k. 142b12
- katrân < Ar. *kaṭrân* 'siyah renkli, yağ kıvamında, suda erimeyen, is kokulu bir tür madde'
k. 141a3
- kaynat- 'kaynatmak' | *kaynat-* ED 678b
k.-a 141a8
- keçi 'keçi' | *eçkü* ED 24b
k. 141a3
- kemhâ < Far. *kemhâ* 'ipekli bir kumaş türü'
k. 142b4
- kendü 'kendü' | *kentü* ED 728b
k.+ye 142a5, 142a9
- kepek 'kepek' | *kepek* ED 688b
k.+i 141b11
- kürese < Far. *kurasa* 'kir'
k. 142a12
- keş < Far. *keşk* 'yoğurt kurusu'
k.+le 141a9
- kettân < Ar. *kettân* 'keten'
k. 143b2
- kırmızı < Ar./Far. *ķirmizī* 'kırmızı'
k. 143a10
- ki < Far. *ki* 'ki'
k. 141a11, 142a1, 142a8
- kil < Far. *gil* 'kil'
k.-i nişabürî 142a6, 142a8
- kim 'ki' | *kim* ED 720b
k. 142a12
- kir 'kir' | *kir* ED 735a
k. 142a13
k.+den 142a10
- kitâb < Ar. *kitâb* 'kitap'
k.+ı 141a1
- kor 'kömür veya odun parçası'
k. 143a2
- koym- 'koymak' | *kod-* ED 595b
k.-alar 143a3
k.-up 142a3, 142b7, 143a2
- koynun 'koyun' | *koyn* ED 678a
k. 141b6
- ķumâş < Ar. *ķumâš* 'kumaş'
k. 143b4
- ķuru- 'kurumak' | *ķurı-* ED 646a
k.-duğdan 142b7
k.-ya 142a8
- ķurut- 'kurutmak' | *ķurut-* ED 649b
k.-alar 143a12
- kükürt < Far. *gūgird* 'kükürt'
k. 143a2, 143a4
- leke < Far. *lekā* 'leke'
1. 141a2, 142a2, 142a7
1.+leri 143a3
1.+nüñ 142b6
1.+si 143a1
1.+sin 141b13
1.+ye 142a11
1.+yi 142a4, 142a9, 143b3
- leke-nâme 'eserin adı; Leke kitabı'
1. 141a1
- limôn < Far. *limūn* 'limon'
1. 143a7

- miqdār < Ar. *miqdār* 'miktar'
m. 143a11, 143b5
m.+ı 142b11
- muḥkem < Ar. *muḥkem* 'sağlam'
m. 141a7, 143a11
m. 143b2
- murād < Ar. *murād* 'murat, istek'
m. 142a11
- mücerreb < Ar. *mücerreb* 'denenmiş'
m.+dür 142b1, 143b6
- mürekkeb < Ar. *mürekkeb* 'mürekkep'
m. 141b4
- nāfi < Ar. *nāfi* 'yararlı'
n.+dür 142a11
- nè 'ne' | *ne* ED 774a
n. 141b8
- neft < Far. *neft* 'neft yağı' → neḥṭe
n. 142a10, 143b5
n.+den 142a11
n.+dür 142a12
- neḥṭe < Far. *neft* 'neft yağı' → neft
n. 141a4
- nesne 'nesne, şey' | *ne* + *i-se* + *ne*
n. 141a10, 142a3
n.+ye 141a4
- nev < Ar. *nev* 'çeşit, cins, tür'
n. 141b8
n.+i diğeri 143b1, 143b3
- nişābūrī < Far. *nişābūrī* 'Nişabur'a ait'
n. 142a6, 142a8
- ol 'o' | *ol* ED 123a
o. 141a8, 142a2, 142a4, 142b6, 143a4
- ol- 'olmak' | *ol-* ED 125b
o.-a 141a10, 141a13, 141a4, 141a5, 141a6,
141a8, 141b10, 141b13, 141b3, 141b6, 141b7, 142a10,
142a5, 143a11, 143a12
o.-an 142a10, 143a3
o.-sa 142a12
o.-ur 142b11, 143b3
o.-ursa 141b8, 141b9
- olin- 'olunmak' | *ol-* ED 125b + *-n-*
o.-muşdur 143b6
- ov- 'ovmak' | *uv-* ED 4b
o.-alar 143a11
o.-sa 141a6
o.-up 142b8
- ovala- 'ovalamak' | *uv-* ED 4b + *-ala-*
o. 141a5
o.-r 143b5
- o.-ya 142b1
- öd 'safra' | *öt* ED 35b
ö.+ine 141b6
ö.+iyle 142b9
- pāk < Far. *pāk* 'temiz'
p. 141a10, 141a12, 141a2, 141a3, 141a5,
141a6, 141a8, 141b10, 141b12, 141b3, 141b4, 141b6,
141b7, 141b7, 141b8, 142a10, 142a5, 143b3
- pāre < Far. *pāre* 'parça'
p. 142a2
- penbe < Far. *penbe* 'pamuk'
p. 142b3
- reng < Far. *reng* 'renk'
r.+e 142b10
r.+i 142b13
- şābūn < Ar./Far. *şābūn* 'sabun'
ş. 141b1
ş.+la 141a12, 141a5, 142a9, 143a3
ş.+lu 143a11
- şaç- 'saçmak' | *şaç-* ED 794b
ş.-asın 142a2
- şaru 'sarı' | *sarığ* ED 848a
ş.+sıyla 143a11
- şığır 'sığır' | *şığır*
ş. 142b8
- sil- 'silme, temizlemek' | *sil-* ED 824b
s.-eler 142b10
s.-esin 143b2
- sirke 'sirke' | *sirke* ED 850b
s. 142a6
- şöf < Ar. *şüf* 'yün'
ş. 142b4
- şonra 'sonra' | *son* ED 832 + *ra*
ş. 142b8
- şu 'su' | *su/suv* ED 781a
ş. 141b12
ş.+yı 141a13
ş.+yıla 141a7, 141a8, 141b7, 142b13, 143a12
ş.+yına 143a7
- süd 'süt' | *süt* ED 798b
s. 141b9
s.+iyle 141a3
- sükker < Ar. *sukker* 'şeker'
s. 142b9
- sür- 'sürmek' | *sür-* ED 844a → dürt-
s.-eler 142b3, 142b13
s.-üp 142b6, 143b5
- şarāb < Ar. *şerāb* 'şarap'
ş. 143a6

- şerbet < Ar. *şerbet* 'şerbet'
ş. 142b9
- şırlağün < Far. *şir-revgān* 'susam yağı, haşhaş yağı'
ş. 141a6
- şuņa 'şuna'
ş. 142a8
- tā < Far. *tā* '+e kadar'
t. 142a8
- tabāşür < Far. *tebāşir* 'tebeşir'
t. 142b5
- tamām < Ar. *temām* 'tamam'
t. 142b7
- te'ālā < Ar. *te'ālā* 'şânu yüce olsun'
t. 143a8
- tecribe < Ar. *tecribe* 'tecrübe, deneyim'
t. 143b6
- temmet < Ar. *temme* 'bitti, tamamlandı'
t. 143a8
- toğun- 'dokunmak' | *toğın-* ED 471a
ğ.-sa 143a10
- ton 'elbise' | *ton* ED 512b
ğ.+a 141b2
ğ.+ı 141a9
ğ.+ına 141a6
- türunc < Far. *turunc* 'narenc'
t. 141b4, 141b5
- tur- 'durmak' | *tur-* ED 529b
ğ.-a 142a7
- tüt < Far. 'dut'
ğ. 143a1
- tut- 'tutmak' | *tut-* ED 451a
ğ.-up 143a5
- tuz 'tuz' | *tuz* ED 571a
ğ. 141b2, 142a4
ğ.+dan 142a2
ğ.+ı 142a1
ğ.+ıla 141b5
- tütün 'duman' | *tütün* ED 457b
t.+i 143a4
- un 'un' | *un* ED 166b
u. 142b12
- uşnān < Far. *uşnān* 'Şam çöveni, çöven'
u. 141b1
- üç 'üç' | *üç* ED 18b
ü. 143a10
- üzerine 'üzerine' | *üze* ED 280b
ü. 141b11, 141b12, 142a13, 142a2, 142a3,
142a7, 142b10, 142b5, 142b6, 143a2, 143a2, 143a4,
143a6
- üzre 'üzere' | *üze* ED 280b
ü. 141b8
- ve < Ar. *ve* 've'
v. 141a12, 141a5, 141a5, 141a7, 141b1,
141b1, 141b6, 142a10, 142a2, 142a3, 142a4, 142a5,
142a9, 142b10, 142b2, 142b4, 142b4, 142b8, 143a11,
143a12, 143a9, 143b3
- veyā < Ar. *ve*; Far. *yā* 'veya'
v. 142b2, 143b1, 143b1, 143b2
- yāhūd < Far. *yāhūd* 'veya, yahut'
y. 141b6, 142a5, 142b2, 143a6, 143b3
- yağ 'yağ' | *yağ* ED 895a
y. 141a7, 141a9, 141b10, 141b13, 141b8,
142b3, 142b4, 143a10
y.+ın 143b5
y.+ıyla 141a5
- yat- 'yatmak' | *yat-* ED 884a
y.-a 141a12
- yatur- 'yatırmak' | *yatğur-* ED 888b
y.-alar 143a7
- yēr 'yer' | *yēr* ED 954a
y.+ine 142b13
- yêt- 'ulaşmak' | *yêt-* ED 884b
y.-e 141b7, 142a4
- yeşil 'yeşil' | *yaşıl* ED 978a
y. 142b10
- yoğurd 'yoğurt' | *yoğurt*
y. 143a6
- yu- 'yıkamak' | *yu-* ED 870a
y.-ya 141a5, 141b7
y.-yalar 141a8, 141a12, 141a3, 141a9, 141b1,
141b2, 141b4, 141b9, 142a10, 143a12
y.-yup 143a4
- yumurta 'yumurta' | *yumurtğa* ED 938a
y.+yı 143a10
- yun- 'yıkınmak' | *yun-* ED 942b
y.-sa 141b5
- yünj 'yün' | *yünj* ED 941b
y. 141b10
- zamān < Ar. *zemān* 'zaman'
z. 141b6, 142a7
- zamğ-ı 'arabî < Ar. *şamğ* 'Arap zamkı'
z. 141a13
- zeyt < Ar. *zeyt* 'zeytin'
z. 141a4

5. Sonuç

Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış eserler edebî ve edebiyat dışı birçok alanı ihtiva eden konularda yazılmıştır. Bunlardan biri olan *leke-nâme* metinleri müstakil bir nesir türü olarak değerlendirilemese de çoğunlukla fevaid kayıtlarında yer alan ve muhtelif kumaşlardan elde edilen elbise vb. malzemelere bulaşan doğal veya kimyevi maddelerin nasıl çıkarılacağını konu eden eserler olarak tanımlamak mümkündür. Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan müstakil *leke-nâme* metinleri sayıca fazla değildir, bu makalede ele alınan eserle beraber tespit edebildiğimiz kadarıyla bu konuyu doğrudan işleyen eserlerin sayısı üçtür. Bu eserler aynı zamanda hacimce de kısa metinlerdir. Mevzubahis eserler muhtevası itibariyle birbirlerine yakın hatta kimi zaman aynı pratik bilgiyi sunmaktadır. Tespit edilebilen bu üç eserde de elbiseye bulaşan lekeler söz konusu olduğunda zift, nef, katran, mürekkep, mum, susam yağı gibi maddelerden bahsedilir. Yine bu metinlerde lekelerin çıkarılmasında da benzer maddelerin isimleri anılır, bunlar arasında keçi sütü, zeytin yağı, ekşimış süt, yoğurt, sabun sıklıkla dile getirilenler arasındadır. Özelde ise bu çalışmada ele alınan metin değerlendirilecek olursa dil bilgisi ve imlâ hususiyetleri bakımından Anadolu Türkçesi metinlerinden büyük bir fark göstermez. Eserin söz varlığının tamamı göz önünde bulundurulduğunda ise 188 madde başı tespit edilmiştir. Bunlardan % 59.57'si Türkçe, % 16.48'i Farsça, % 20.74'ü Farsça, % 1.06'sı Türkçe+Farsça, % 1.59'u Arapça/Farsça ve % 0.53'ü ise Batı kaynaklıdır. Bu ve benzeri konusunu edebiyat dışından alan hatta bir tür olarak değerlendirilebilecek birçok eser bugün kütüphanelerimizde araştırmacılarını beklemektedir.

KISALTMALAR

Ar.	Arapça
ED	<i>An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish</i> , Clauson 1972.
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
nr.	Numara
Tr.	Türkçe
UW	<i>Uigurisches Wörterbuch</i> , Röhrborn 2015
Yz.	Yazma

KAYNAKÇA

- Ak, Mahmut (2004). *Leke-nâme ve Panzehir Risalesi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 39, s. 97-124.
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford at the Clarendon Press.
- Doerfer, Gerhard (1965). *Türkische Elemente im Neupersischen: alif bis tā*. Wiesbaden. (Akademie der Wissenschaften und der Literatur [Mainz]. Veröffentlichungen der Orientalischen Kommission. 19.)
- Korkmaz, Feryal (2014). Osmanlı Nesrinden Bir Lekenâme Metni. *Türkiyat Mecmuası*, Güz, C. 24, s. 121-131.
- Özyaşar Şakar, Sezer (2009). *Firdevsî-i Rûmî Terceme-i Câme-şûy-nâme*. Simurg: İstanbul.
- Röhrborn, Klaus (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel*. Band 1: a-asvık. [Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi. Yeniden düzenlenmiş baskı. I. İsimler-Zamirler-Edatlar. 1. Cilt: a-asvık]. Stuttgart: Steiner.
- Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu nr. 6070, 76a-92a.